

Originalni naučni rad

UDK 339.543.64:339.5.012.435

DOI 10.7251/SVR1918199Z

NECARINSKE BARIJERE U MEĐUNARODNOJ RAZMJENI

Mr Nemanja Župljanin¹

Kompanija Bonfanti, srl, Bergamo, Italija

Apstrakt: Osnovni cilj ovoga rada je da istraži mjesto i ulogu necarinskih barijera u globalnoj međunarodnoj razmjeni. Globalna međunarodna razmjena je realnost savremenog poslovanja i ona ostvaruje značajne uticaje, kako na globalnu, tako i na regionalne i lokalne ekonomije. Opšti zahtjev savremenog poslovanja je slobodan protok roba, ljudi i kapitala. Najveći zagovornici potpune liberalizacije i slobodnog protoka ljudi, roba i kapitala su zemlje visoko razvijenih ekonomija.

Istovremeno, te zemlje vrlo vješto koriste sve raspoložive mjere kako bi onemogućile ili otežale ulazak roba iz drugih zemalja na njihova nacionalna tržišta i druga tržišta na kojima posluju. Provedeno istraživanje treba da ukaže na mogućnosti koje koriste razvijene zemlje u kontroli ulaska roba na njihova tržišta putem necarinskih barijera i kako se te barijere realizuju između zemalja potpisnica CEFTA sporazuma.

Ključne riječi: *necarinske barijere, međunarodna razmjena.*

UVOD

Necarinske barijere bi se generalno mogle definisati kao mjere koje ograničavaju uvoz, ili imaju sposobnost ograničavanja međunarodne trgovine, čak i ako to u stvarnosti uvijek ne čine. Necarinske barijere uključuju sistem nadzora nad uvozom i različite takse, kao i mjere koje su u međunarodnim razmjerima prepoznate kao ograničavajuće za trgovinu, čak i kada im objektivno ne može biti pripisana namjera ili efekat ograničavanja trgovine. Neke od ovih mjera su opravdane i posljedica su napretka u razvoju tehničkih propisa i standarda, kao i sanitarnih i fitosanitarnih mjera neke od Strana. U nedostatku carinske zaštite domaće proizvodnje, zemlje putem tehničkih propisa, administrativnih i sličnih mjera pokušavaju da zaštite domaću proizvodnju. Opšte je poznato da u međunarodnoj trgovini veća liberalizacija carina dovodi do porasta značaja necarinskih barijera.

1. MJERE SPOLJNOTRGOVINSKE POLITIKE

Ciljevi spoljnotrgovinske politike su jedinstveni za sve zemlje, a to su prije svega povećanje obima proizvodnje i zaposlenosti te stabilna privreda.

---

¹ Nemanja S. Župljanin zaposlen je u italijanskoj firmi Bonfanti, srl, Bergamo, Italija e-mail: nemanja.zupljanin@gmail.com.

Spoljnotrgovinska politika jedne države predstavlja skup zakona, propisa i međunarodnih sporazuma koji omogućavaju ostvarivanje ekonomskih ciljeva te zemlje. Kao najznačajnije mjere spoljnotrgovinske politike, koje najdirektnije utiču na međunarodnu razmjenu ističu se mjere koje direktno utiču na međunarodnu razmjenu. Radi se o carinama, prelevmanima i uvoznim taksama i akcizama.

1.1. Carine

Carine su najvažniji i najrasprostranjeniji instrument zaštite domaće privrede. Danas je uobičajena podjela carina prema načinu njihovog donošenja, tj. na:²

a) Vrijednosne carine (ad valorem tariffs) kod kojih se vrijednost ukupne carine određuje primjenom određenog procenta (carinske stope) na vrijednost robe koja se carini. Većinom se ova vrsta carinskog obračuna danas koristi u carinskim tarifama zemalja u svijetu.

b) Specifične carine (specific tariffs) koje se izražavaju u određenoj vrijednosti za odgovarajuću mjernu jedinicu (npr. određeni iznos novca po kilogramu robe). Ova vrsta carina je manje zastupljena.

c) Kombinovane carine (compound tariffs) koje su spoj prethodne dvije vrste carina pa se izražavaju i u procentu od vrijednosti robe ali i u određenoj vrijednosti po mjernoj jedinici. Nekada se jedinica mjere teško određuje pa je obračun kombinovanih carina komplikovan zbog čega se primjenjuju određene tehničke formule. Ovaj tip carina naziva i tehničkim carinama.

Najkompletnija podjela carina se vrši prema kriterijumima: pravaca prometa (uvozne, izvozne i tranzitne), po njihovim osnovnim funkcijama (zaštitne, fiskalne, prohibitive, antidampinške, kompezatorne, preferencijalne) i prema načinu njihovog donošenja (autonomne, ugovorne, ad valorem, specifične, jedinstvene ili diferencijalne).

1.2. Prelevmani

Prelevmani predstavljaju taksu koja se naplaćuje prilikom uvoza robe, ali za razliku od carine prelevmani nisu izraženi u jednom fiksnom iznosu, nego se utvrđuju u skladu sa promjenama cijena na inostranom i domaćem tržištu. Ili tačnije rečeno, prelevmani predstavljaju razliku između više domaće i niže uvozne cijene koju mora da plati uvoznik prilikom uvoza robe. Prelevmani su se afirmisali kao instrument savremenog protekcionizma poljoprivredno-prehrambenog sektora zapadnih zemalja (posebno EU). Pomoću njih se poljoprivrednicima omogućava jednak tretman i zaštita od inostrane konkurencije putem vještačkog održavanja cijena na nivou potrebnom za njihov opstanak na tržištu.

---

² Bijelić, P: (2008) „Međunarodna trgovina“, I izdanje, Centar za izdavačku djelatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu, str. 298.

1.3. Uvozne takse i akcize

Uvozne takse i akcize, odnosno, takse koje se naplaćuju prilikom prelaska graničnog prelaza, odnosno državne granice, predstavljaju bilo koji oblik nameta koji izvozniku uzrokuje dodatne troškove usljed spoljnotrgovinske transakcije. Carine su jedna od tih taksi, dok su manje prisutne i ostale vrste poput administrativnih taksi, lučkih pristojbi i sl. Uvozne takse su značajan izvor državnih prihoda još od pojave merkantilizma. Akcize su poseban oblik poreza na promet i njima se uglavnom oporezuju duhan i duhanski proizvodi, alkoholni proizvodi i energetski proizvodi (nafta i naftni derivati). Akcize značajno učestvuju u budžetskom prihodu skoro svake zemlje.

Osim toga, postoje mjere koje direktno utiču na količine: *Kontingenti* predstavljaju određenu količinu ili vrijednost neke robe koju određena država može uvoziti ili izvoziti u određenom unaprijed definisanom vremenskom roku. Određeni kontingenti predstavljaju granicu iznad koje je zabranjen uvoz/izvoz određene robe u zemlju. *Kvote* takođe predstavljaju kvantitativno ograničenje uvoza robe, međutim, kada se unaprijed određene kvote iscrpe, robu je moguće i dalje uvoziti ali uz plaćanje mnogo veće carine. *Dozvole* predstavljaju direktnu kontrolu uvezene količine određene vrste robe od strane jedne države. Koja roba podliježe sistemu dozvola prilikom uvoza se unaprijed određuje odgovarajućim propisima koje donose nadležna ministarstva.

Druge mjere spoljnotrgovinske politike podrazumijevaju dobrovoljna ograničenja izvoza, damping i antidamping, manipulacije deviznim kursom, subvencije domaćim proizvođačima, izvozne premije, carinske olakšice, kreditiranje izvoza uz povoljnije uslove i nižu kamatnu stopu i sl.

2. NECARINSKE BARIJERE

Nakon aktivnog sprovođenja liberalizacije tržišta u međunarodnoj ekonomiji od strane Svjetske trgovinske organizacije, carine su izgubile na svom značaju. Iako nije došlo do njihovog apsolutnog ukidanja, njihovo smanjenje je bilo dovoljno da zemlje posegnu za drugim instrumentima i mjerama u cilju protekcionizma domaće proizvodnje. Sve zemlje, u manjoj ili većoj mjeri, žele zaštititi svoju proizvodnju, ali je očigledno da tome jače streme one koje ostvaruju manji ili žele ostvariti veći benefit od procesa liberalizacije. Nekarinske barijere u trgovini su sve barijere koje ograničavaju uvoz a nisu u formi klasičnih carina. „U jednom izvještaju UNCTAD-a necarinske barijere se definišu kao „mnoge politike i prakse, mada često međusobno nepovezane, koje imaju bar dvije zajedničke karakteristike:

1. usmjeravaju trgovinu u korist domaćih proizvođača,
2. to čine ne koristeći se instrumentom carina.“³

---

³ UNCTAD „Growing Protectionism and the Standstill on Trade Barriers Against Imports from Developing Countries“ Geneva, Internet, www.unctad.org, citirano u P.

2.1. Nekarinske barijere prema GAATT iz 1968. godine

Komitet za trgovinu industrijskim proizvodima GATT-a je 1968. godine sastavio inventar od približno 800 identifikovanih necarinskih mjera svrstanih u pet grupa:

1. učešće vlada u trgovini;
2. carinska i administrativna procedura kod uvoza;
3. standardi koji se primjenjuju na uvoznu robu i domaću proizvodnju;
4. specifična ograničenja uvoza i izvoza;
5. ograničenja uvoza i izvoza manipulisanjem cijena.

Kasnije je Sekretarijat GATT-a usvojio klasifikaciju necarinskih barijera koja podrazumijeva tri kategorije:

1. standarde;
2. kvote i diskrecione dozvole;
3. procedure carinskog vrednovanja robe.⁴

Sve necarinske barijere imaju za cilj da smanje količinu uvezenih dobara i prisustvo inostrane konkurencije na domaćem tržištu. Način na koji one ostvaruju taj cilj ih svrstava u određene kategorije. Sa jedne strane, neke necarinske barijere se manifestuju kvantitativnim ograničenjima, dok druge brane domaću privredu tako što utiču na povećanje cijena uvoznih proizvoda. Iako su sve države, potpisnice GATT-a svojim pristupanjem tom sporazumu prihvatile i ideju slobodne i liberalizovane trgovine, većina njih je kao naknadu tome počela uspostavljati necarinske barijere. Vlade zemalja potpisnica su protekcionističke ciljeve ostvarile putem necarinskih barijera. To je dovelo do enormnog porasta ovih mjera pa je na Kennedy rundi donesen sporazum o regulisanju antidampinga, a poslije, na Tokijskoj rundi pregovora postignut je sporazum o zabrani necarinskih barijera i njihovom pretvaranju u carine (proces tzv. tarifkacije). Liberalizacija međunarodne trgovine je višedecenijski cilj koji predstavlja široku oblast koja se ne odnosi samo na smanjivanje carina iako je upravo ovo bila ideja vodilja za pregovore pod okriljem Opšteg sporazuma o carinama i trgovini (General Agreement on Trade and Tariffs — GATT). Nakon više održanih rundi multilateralnih pregovora pod okriljem GATT-a, carinske stope snižene su desetostruko, ali do potpune liberalizacije međunarodne trgovine još uvek nije došlo. Iako se o njima pregovaralo i tokom nekoliko posljednjih rundi pregovora. Cjelokupna oblast necarinskih barijera još uvijek nije u potpunosti regulisana. Nadležnost nad tim aktivnostima preuzela je Svjetska trgovinska organizacija - STO (World Trade Organization -WTO).

Ono što STO (WTO) ne može da kontroliše je pojavljivanje novih vrsta necarinskih barijera. WTO može naknadno da ih zabrani, kao npr. sporazumima sličnim Kennedy i Tokijskoj rundi. Nekarinske barijere su

---

Bjelić „Nekarinske barijere u međunarodnoj trgovini“ „Prometej“, Beograd 2004, str. 26.

⁴ Isto, str. 31.

danas postale najznačajniji instrument spoljnotrgovinske politike većine zemalja u svijetu. Nekarinske barijere se mogu uspostaviti od strane jedne ili između više zemalja, pa se shodno tome razlikuje unilateralno, bilateralno, plulateralno i multilateralno uspostavljanje necarinskih barijera. Postoje mnogi oblici i vrste necarinskih barijera, a u skladu sa tim ekonomskoj teoriji su poznate i mnoge klasifikacije necarinskih barijera. Ovaj rad je baziran na klasifikaciji grupa necarinskih barijera preuzetoj od prof. Predraga Bijelića iz djela „Necarinske barijere u međunarodnoj trgovini“ gdje su barijere grupisane po sličnosti nastanka, tj. u tri velike skupine. Dalje, u sklopu svake barijere posebno su definisane podvrste necarinskih barijera koje pripadaju jednoj od tri navedene grupe.

2.2. Klasifikacija necarinskih barijera

Finalna klasifikacija ima sljedeći oblik:⁵

1. Tradicionalne necarinske barijere:

- kvote i kontingenti;
- dobrovoljna ograničenja izvoza;
- prelevmani i varijabilne naplate;
- antidamping mjere;
- subvencije;
- kompenzatorne mjere;
- javne nabavke;
- mjere domaćeg sadržaja.

2. Tehničke necarinske barijere:

- procedure ispitivanja moraju biti usaglašene sa tehničkim propisima i standardima
- obavezno obilježavanje proizvoda
- posebni zahtjevi u pogledu pakovanja robe
- testiranje, inspekcija i karantin na granici
- ekološke barijere

3. Administrativne (proceduralne) necarinske barijere:

- zakonske barijere spoljnoj trgovini
- proceduralne barijere spoljnoj trgovini (carinsko vrjednovanje; primjena sanitarnih i fitosanitarnih mjera; pravila o porijeklu robe; specijalne carinske formalnosti; procedure izdavanja uvoznih dozvola; inspekcija robe prije isporuke).

Necarinske barijere su oduvijek postojale, koristile se i uprkos aktima WTO-a o njihovom ukidanju, opstajale i u novim oblicima sputavale trgovinske tokove. Međutim, činjenica je da su razvijene zemlje najveći

---

⁵ **Napomena:** Klasifikacija necarinskih barijera prema grupama je preuzeta od prof. P. Bijelića dok su podvrste preuzete i kasnije u IV poglavlju rada definisane prema WTO klasifikaciji i definicijama.

korisnici necarinskih barijera, a zemlje u razvoju ih tek neprimjetno koriste, uglavnom zbog neznanja i manjka iskustva. Mnogi su ekonomski stručnjaci mišljenja da će necarinske barijere postojati sve dok zemlje ne budu spremne da potpuno liberalizuju trgovinu i da regulativa Svjetske trgovinske organizacije može samo privremeno ukloniti postojeće necarinske barijere, ali ne i uzrok njihovog nastanka, što opet dovodi do njihovog eventualnog pojavljivanja u nekom novom obliku.

2.2.1. Tradicionalne necarinske barijere

Nakon potpisivanja Opšteg sporazuma o carinama i trgovini učešće necarinskih barijera u međunarodnoj trgovini je dobilo važnu ulogu. U periodu kada se GATT počeo primjenjivati sve necarinske barijere su morale biti ukinute i pretvorene u carine. Necarinske barijere koje su postojale u trenutku njihovog regulisanja u okviru GATT-a nazivaju se danas necarinskim barijerama u užem smislu odnosno tradicionalnim necarinskim barijerama, kako bi se razlikovale od novonastalih vrsta necarinskih barijera (tehničkih i administrativnih necarinskih barijera). Tradicionalne necarinske barijere, na osnovu načina na koji se donose, primjenjuju i djeluju možemo svrstati u sljedeće grupe: grupe kvantitativnih mjera, cjenovnih mjera, mjera koje utiču na podizanje konkurentnosti i grupu državnih regulatornih mjera.

Kvote i kvantitativna ograničenja predstavljaju učestao instrument kojim se zemlje služe da bi zaštitile domaću proizvodnju. Kvote i kontingenti u spoljnoj trgovini predstavljaju određenu količinu ili vrijednost neke robe koju određena država može uvoziti ili izvoziti u određenom unaprijed definisanom vremenskom roku. Određeni kontingenti u osnovi predstavljaju granicu iznad koje je zabranjen uvoz/izvoz određene robe. Kvote su slične kontingentima i jedina bitna razlika se odnosi na to da kad se one iscrpe robu je moguće i dalje uvoziti ali uz plaćanje mnogo veće carine – koja je najčešće više puta veća od carine propisane carinskom tarifom za određene sredstva.

Kontingente roba koje se uvoze/izvoze određuje nadležni državni organ, a prema načinu njegovog propisivanja imamo dvije osnovne vrste kontingenta:⁶

- **Autonomni (jednostrani) kontingent** koji propisuje država u slučaju prekomjernog uvoza koji dokazano šteti domaćoj proizvodnji, i
- **Ugovorni kontingenti** kojim se u bilateralnim pregovorima između dvije zemlje dogovara lista proizvoda koju će one međusobno uvoziti/izvoziti. Ugovorni period traje najčešće godinu dana. Ovi ugovori nisu obavezujući, te na izvoznicima i uvoznicima ostaje da odluče da li će ga ispuniti, tj. da li će razmijeniti prema dogovoru unaprijed dogovorene količine određene robe.

Značajan problem u sistemu kvota jeste njihovo alociranje. Često se raspoređuju kompanijama/proizvođačima prema njihovom učešću u izvozu

---

⁶ Katunarić A. (1983), „Vanjska trgovina - principi i praksa“, Izdavačko instruktivni biro, Zagreb, str. 290.

jednog određenog proizvoda. Izabrani izvoznik dobija dozvolu samo do određene individualne kvote koja se utvrđuje za određeni vremenski period koji najčešće traje godinu dana. Pored navedenih vrsta kontingenata, praksa poznaje i mnoge druge oblike kvota čija primjena zavisi od svrhe koja se njima želi ostvariti.⁷

- **Globalni kontingent** – određuje se autonomno po vrijednosti bez specifikacije zemlje porijekla ili zemlje namjene robe i bez specifikacije robe. U ovom slučaju pored pomenutog problema alokacije kvota po proizvođačima, javlja se i problem alokacije kvota po zemljama.

- **Carinski kontingent** – količina robe za koju se plaća carina po minimalnoj carinskoj tarifi ili se uvozi bez plaćanja carina.

- **Kompenzacijski kontingent** – kontingent uvoza i izvoza robe koji se na temelju određenog ugovora podudara po ukupnoj vrijednosti robe.

Sporazumi o slobodnoj trgovini mogu sadržavati količinska ograničenja kod uvoza određenih vrsta robe u preferencijalnom režimu. U takvim slučajevima, na uvoz robe prema određenom sporazumu, u okviru odobrenih i raspoloživih tarifnih kvota primjenjivaće se preferencijalne tarifne mjere, dok će se nakon iscrpljenja propisanih količina na uvoz takve robe primjenjivati opšti režim (erga omnes).

Prohibicije predstavljaju najoštriju trgovinsku mjeru protekcionizma i u potpunoj su suprotnosti sa svakim trgovinskim sporazumom i samoj ideji liberalizacije. Prohibicije su najstarije sredstvo spoljnotrgovinske politike. Zabrane izvoza/uvoza danas su najčešće mjera političkog interesa.

Države često koriste zaštitne **mjere obaveznog domaćeg sadržaja**. One ne samo da štite domaćeg proizvođača direktno već i sprečavaju uvoz repromaterijala, sirovina i dijelova, te tako dodatno stimulišu domaću ekonomiju smanjujući ukupan uvoz. Obavezni domaći sadržaj je mjera kojom se države služe u cilju zaštite domaće industrije, a podrazumijevaju državnu regulativu koja definiše šta se smatra domaćim proizvodom, koliki udio materijala porijeklom sa domaćeg tržišta mora biti sadržan u proizvodu da bi se on tretirao domaćim.

Analiza WTO regulative jasno tvrdi da su zahtjevi za obaveznom domaćim sadržajem necarinska barijera, suprotna obavezama o nacionalnom tretmanu robe (član III:4 GATT-a). Veliki broj necarinskih barijera tradicionalnog tipa su razna neopravdana opterećenja uvoza. Suvišno naplaćivanje usluga na carinama ili u nekoj drugoj fazi izvoznog procesa dodatno poskupljuje proizvod, čini ga nekonkurentnim i tako obeshrabruje trgovinu.

Subvencije predstavljaju vrstu državnih rashoda radi podržavanja određenih privrednih aktivnosti. Putem subvencija vlade zemalja stimulišu domaće proizvođače, a vlastiti izvoz čine konkurentnijim. Na Urugvajskoj rundi pregovora GATT-a se prvi put definisao pojam subvencija: „subvencija postoji kada postoji finansijska kontribucija od strane vlade ili

---

⁷ Isto, str. 291.

neko drugog državnog organa u vidu direktnih transfera sredstava, kada se vlada unaprijed odriče nekog prihoda, kada vlada obezbjeđuje robe ili usluge i kada vlada uplaćuje u neke fondove ili kada je riječ o bilo kojoj formi podrške dohotku ili cijinama.⁸

2.2.2. Tehničke barijere

Ova vrsta necarinskih barijera predstavlja mjere koje ograničavaju međunarodnu trgovinu tako što kroz primjenu tehničkih propisa i standarda štite domaću proizvodnju. „Tehnički propisi su obavezujući zahtjevi ili standardi koji određuju karakteristike koje određeni proizvod mora posjedovati. Standard je tehnička specifikacija ili drugi dokument dostupan javnosti, sastavljen i odobren od strane svih zainteresovanih strana, zasnovan na rezultatima nauke, tehnologije i prakse, koji želi da stvori optimalne koristi za zajednicu i koji je odobren od odgovarajućeg tijela za standarde na nacionalnom, regionalnom ili međunarodnom nivou.“⁹ Svakako, pored toga što ove mjere štite potrošače one se često zloupotrebljavaju kao protekcionistička mjera.

Definicija akreditacije podrazumijeva “zvanično priznanje da je neko Tijelo za ocjenjivanje usklađenosti (laboratorija, tijelo za certifikaciju, inspeksijsko tijelo) kompetentno da sprovodi aktivnosti ocjenjivanja usklađenosti u skladu sa međunarodno prihvaćenim pravilima. Razlika između akreditacije i certifikacije je u tome što se akreditacijom dokazuje kompetentnost za obavljanje određenih ispitivanja, mjerenja, a certifikacijom se dobija potvrda (certifikat) o usklađenosti sistema upravljanja, proizvoda ili osoba sa određenim standardom ili tehničkom specifikacijom.“¹⁰ Sa aspekta međunarodnog tržišta, tj. proizvođača/izvoznika, međunarodno priznavanje ispravnosti, sigurnosti i kvaliteta proizvoda/usluge olakšalo je spoljnotrgovinsku razmjenu između zemalja, ali i prouzrokovalo veliki broj necarinskih barijera u trgovini.

S ciljem smanjivanja necarinskih barijera i ostalih prepreka u trgovini, tadašnja Evropska zajednica uvela je 1985. godine tzv. Novi pristup tehničkom usklađivanju i normama, a pet godina poslije 1990. godine i Opšti pristup ocjeni usklađenosti. Ovi propisi za rezultat su imali uzajamno priznavanje usklađenosti proizvoda sa njegovim specifikacijama na tržištu svih država članica. Takođe, propisi su jasno razdvojeni u dvije kategorije: obavezujuće norme i dobrovoljne specifikacije. Obavezujuće norme su definisane direktivama koje sadržavaju bitne i eliminatorne zahtjeve koje proizvod/usluga mora sadržavati. Tako usklađene evropske norme olakšale su trgovinu i pogodnosti za proizvođača/izvoznika koji kad je jednom akreditovan od strane ovlaštenog tijela iz bilo koje zemlje članice može da izvozi svoje proizvode/usluge u bilo koju drugu zemlju članicu. Danas,

---

⁸ Bijelić P. (2004). „Necarinske barijere u međunarodnoj trgovini“ „Prometej“, Beograd, str. 135.

⁹ Isto, str. 150.

¹⁰ Institut za akreditaciju Bosne i Hercegovine; <http://www.bata.gov.ba/> (posljednji pristup 06.04.2019.)

države članice prijavljuju Evropskoj komisiji kriterije koje moraju ispuniti tijela za ocjenu usklađenosti tzv. „notified body“.

Na međunarodnom nivou, dvije organizacije, Međunarodni akreditacijski forum (IAF) i Međunarodna organizacija za akreditaciju laboratorija (ILAC), osiguravaju mehanizme za uzajamnu saradničku ocjenu i međunarodno priznavanje akreditacijskih organizacija. Shodno tome, nacionalne organizacije za akreditaciju, te ispitna i certifikacijska tijela mogu osigurati međunarodno priznavanje, prevazići tehničke prepreke u trgovini i pridržavati se zahtjeva predviđenih Sporazumom WTO/TBT, te izvršavati odredbe Sporazuma o uzajamnom priznavanju (MRAs), zaključenih između trgovinskih partnera. Iako procjena usklađenosti omogućuje benefit za proizvođače, potrošače, vlade zemalja i trgovinu uopšte, takođe može biti tehnička barijera u trgovini. Upravo su i najkompliciranije barijere ovakvog karaktera: zahtjevi o testiranju, neprihvatanje certifikata i laboratorijskih izvještaja i testova zemlje izvoznice, ponavljanje identičnih testova za različita tržišta.

Pod **obaveznim obilježavanjem proizvoda** podrazumijeva se unošenje teksta, znakova, simbola, trgovačkog žiga ili slike koja se odnosi na prehrambeni proizvod, a za funkciju ima informisanje korisnika/kupca tog proizvoda. Neki od navedenih oblika su zakonski obavezujući. Najčešći zahtjevi za označavanjem proizvoda su: Deklaracija proizvoda (*naziv proizvoda, tip proizvoda, naziv i adresa proizvođača, naziv i adresa uvoznika*); Oznaka usklađenosti proizvoda, procesa ili usluge (*izjava, atest ili certifikat*); Označavanje atestnim znakom (*atestni, homologacijski, ekološki, sigurnosni ili energetski znak*); Tehničko uputstvo; Garancijski list; Uputstvo za upotrebu i čuvanje; Markice na proizvodu; Znak zaštite okoliša; Ekološke etikete; Oznaka proizvoda natprosječne kvalitete i EAN-kod. Obavezno obilježavanje postaje necarinska barijera u trgovini kada država odluči uvesti posebne propise koji obavezuju proizvođača da proizvode koje izvozi posebno deklariše. Na taj način se poskupljuje proces proizvodnje i povećava jedinična cijena proizvoda što ga na tržištu čini manje konkurentnim.

2.2.3. Administrativne barijere

Definicija administrativnih necarinskih barijera smatra da su one „prepreke međunarodnoj trgovini koje potiču iz razlika u nacionalnim zakonodavstvima i administrativnim propisima i administrativnih procedura koje izvoznik mora da obavi da bi njegov proizvod bio prihvaćen na stranom tržištu.“¹¹ Kao i ostale necarinske barijere i administrativne necarinske barijere povećavaju (direktno ili indirektno) troškove poslovanja i ograničavaju slobodu međunarodne trgovine, te se ispoljavaju kao gubitak vremena direktno izražen oportunitetnim troškom poslovanja. Vrste administrativnih necarinskih barijera su:

---

¹¹ Slot Petre J. „Technical and administrative obstacles to trade in the EEC“, p.8. citirano u P. Bijelić „Necarinske barijere u međunarodnoj trgovini“ „Prometej“, Beograd 2004, str.179.

- pravila o porijeklu robe;
- proceduralne barijere spoljnoj trgovini kao što su carinsko vrednovanje;
- specijalne carinske formalnosti (obaveza za detaljnim opisivanjem robe u većoj mjeri nego što je to navedeno u carinskoj deklaraciji, dodatni obrazci fakture i sl. To sve utiče da procedura bude skuplja i dugotrajnija, što se dalje odražava na dizanje cijene uvoznih/izvoznih proizvoda i njihovu eventualnu nekonkurentnost).
- inspekcija robe prije isporuke „praksa u kojoj se zapošljavaju specijalizirane privatne kompanije ili „nezavisni pojedinci“ da provjere detalje vezane za neku pošiljku-uglavnom cijenu, količinu i kvalitet robe koja je poručena iz inostranstva.
- zakonske barijere spoljnoj trgovini kao što su primjena sanitarnih i fitosanitarnih mjera (hrana koja se uvozi treba da poštuje standarde koji se smatraju odgovarajućim, a sa druge strane treba se osigurati od toga da se ta regulativa ne koristi kao izgovor za zaštitu domaćih proizvoda. Sporazum o primjeni sanitarnih i fitosanitarnih mjera daje osnovna pravila o tome tako što dozvoljava svakoj zemlji da postavi svoje vlastite standarde koji moraju počivati na naučnim činjenicama).
- procedura izdavanja uvoznih dozvola (traje 30-60 dana), a prolongiranje njenog izdavanja stvara barijeru u trgovini. Za uvoz nekih roba potrebno je pribaviti odobrenje ili uvoznu dozvolu.

Izvori ovih barijera su najčešće zakoni koji ih propisuju. Osnovna razlika između administrativnih i tehničkih barijera u trgovini jeste u prilagođavanju proizvoda tokom procesa proizvodnje i obavljanju potrebnih procedura nakon proizvodnje. U slučaju drugih, potrebno je da proizvod bude podvrgnut određenom ispitivanju, te drugim procedurama kako bi se konstatovalo da li zadovoljava standarde drugih proizvoda.

Pravila o porijeklu robe danas često diktiraju način proizvodnje, proceduru prerade i izvoza proizvoda, te predviđaju od koliko i od kakvog materijala treba da se proizvede određeni proizvod, da bi dobio odgovarajući certifikat o porijeklu. Pravila porijekla robe podrazumijevaju adekvatno dokumentovanje cjelokupnog kretanja robe počevši od sirovine i repromaterijala do finalnog proizvoda. Pravila o porijeklu su odlučujući faktor definisanja i dokazivanja porijekla robe, a uvjerenje o porijeklu (A form ili EUR1) posjeduje elemente vrijednosnog papira jer od njega zavisi da li će neka roba imati nepreferencijalni ili preferencijalni status u međunarodnoj trgovini¹². Postojanje dvije vrste pravila o porijeklu često izaziva nedoumice u primjeni i stvara komplikacije u spoljnotrgovinskom prometu. Nepreferencijalno ili tzv. „opšte“ porijeklo ne donosi nikakav povlašćen status, te samo određuje geografsko porijeklo robe („made in“). Nepreferencijalna pravila o porijeklu uglavnom služe za¹³:

---

¹² „Vodič o CEFTA 2006 pravilima porijekla“, CEFTA-DIHK 2010, Beograd, str. 18.

¹³ Isto, str. 18.

- vođenje netarifne trgovinske politike;
- da bi se utvrdilo može li se primijeniti status „najpovlaštenije nacije“ (MFN), u skladu sa članovima I, II, III, XI i XIII „GATT – 1994.“ za uvoz robe iz neke zemlje;
- za vođenje antidamping postupaka ili uvođenja nekompezatorne carine u skladu sa članom VI „GATT – 1994.“;
- za vođenje zaštitne politike u skladu sa članom XIX „GATT – 1994. godine“;
- za utvrđivanje i praćenje iskorištenosti kvota po raznim zemljama;
- za vođenje trgovinske statistike;
- za dodjeljivanje znaka „Made in ...“;
- radi označavanja proizvoda u skladu sa članom IX „GATT – 1994. godine“; i dr.

Po osnovu nepreferencijalnih pravila o porijeklu robe, smatra se da neki proizvod ima porijeklo kada je:

- u potpunosti dobijen u konkretnoj zemlji ili
- bar u toj zemlji pretrpio posljednju bitnu (suštinsku) transformaciju.

Suštinskom transformacijom na osnovu koje je neki proizvod stekao status „proizvoda sa porijeklom“, po osnovu nepreferencijalnih pravila o porijeklu robe, se smatra:

- pravilo promjene tarifnog broja;
- pravilo dodatne vrijednosti, tj. da vrijednost upotrijebljenih sirovina bez porijekla nije veća od 50% cijene određenih proizvoda „franko fabrika“ („Ex – works“).

Sa druge strane, preferencijalno porijeklo omogućava primjenu povlastica odobrenih potpisnicama određenog sporazuma tj. smanjenje stope carine ili potpuno oslobađanje od plaćanja carina. Preferencijalna pravila o porijeklu robe nisu unificirana, predmet su direktnog dogovora između potpisnica Sporazuma.

Kod preferencijalnih pravila o porijeklu se pojavljuju dodatni kriteriji koji ih čine složenijim, a time i komplikovanijim za primjenu u praksi. Novi, dodatni kriteriji koji su sadržani u preferencijalnim pravilima o porijeklu robe su:

- pored osnovnog pravila „promjene tarifnog broja“, postoji mogućnost da se ovo pravilo i ne primjenjuje uvijek;
- posebno su definisana pravila za određene tarifne brojeve;
- postoji mogućnost izbora jednog od dva ponuđena pravila za istu robu (kolona 3 ili kolona 4 liste obrade i prerade);
- pojavljuje se mogućnost kumulacije porijekla;
- uvedena je zabrana povrata carine za proizvode bez porijekla koji ulaze u proizvod sa porijeklom („No drawback“), i obaveza administrativne saradnje carinskih administracija zemalja koje imaju sklopljen sporazum o slobodnoj trgovini. Obaveza administrativne saradnje carinskih administracija proističe iz činjenice da se za ovjeru uvjerenja o porijeklu

robe na obrascu EUR. I zahtijeva da to budu isključivo organi carinske službe. Ovom odredbom se sprečava da se sirovine iz trećih zemalja uvoze u carinsko područje određene zemlje i njenih partnera bez naplate uvoznih dažbina i ispunjenje svih ovih uslova dokazano je podnošenjem važećeg dokaza o porijeklu robe (EUR 1 ili izjava na fakturi). Zabrana povrata carine („no draw back“) je ukinuta za CEFTA strane i a datum primjene povrata carine je 01.07.2019. godine.

Proizvodi s porijeklom iz neke od ugovornih strana smatraju se: proizvodi u cijelosti dobijeni u toj ugovornoj strani; proizvodi dobijeni u ugovornoj strani u čijoj su proizvodnji korišteni drugi proizvodi od onih dobijenih u cijelosti, pod uslovom da su prošli dovoljnu obradu ili preradu i proizvodi na koje se može u načelu primijeniti pravilo bilateralne kumulacije porijekla određenih sredstava.

Trend današnjice uslovljava da shodno komparativnoj prednosti zemalja određeni proizvod nastaje procesom proizvodnje koji se realizuje u više država. **Kumulacija** porijekla je termin koji se koristi da bi se opisao sistem koji dozvoljava proizvodima sa porijeklom iz zemlje „A“ da budu dalje obrađeni ili dodati proizvodima sa porijeklom iz zemlje „B“, te da na kraju procesa proizvodnje vode porijeklo iz zemlje „B“. Ovo se jedino može primijeniti među zemljama koje primjenjuju ista pravila o porijeklu.

Bilateralna kumulacija podrazumijeva 'sabiranje' porijekla između dvije države (npr. uvozna sirovina ili komponenta je iz određene zemlje partnera, a dorađuje se u drugoj određenoj zemlji u gotov proizvod koji se izvozi u zemlju odakle je sirovina – uvezena komponenta) i funkcioniše između dvije zemlje ukoliko sporazum o slobodnoj trgovini sadrži odredbe koje im dozvoljavaju da kumuliraju porijeklo. Ovo je osnovni tip kumulacije i uobičajen je za sve bilateralne sporazume o slobodnoj trgovini. Samo proizvodi ili materijali sa porijeklom mogu imati koristi od nje.

Dijagonalna kumulacija funkcioniše između više od dvije zemlje koje imaju sporazume o slobodnoj trgovini koji sadrže identična pravila o porijeklu i odredbe o dijagonalnoj kumulaciji među njima. Kao i kod bilateralne kumulacije, samo proizvodi ili materijali sa porijeklom mogu imati koristi od dijagonalne kumulacije.

Naravno, dijagonalna kumulacija porijekla se primjenjuje i u slučaju kada između tri ili više zemalja, umjesto više bilateralnih sporazuma, postoji multilateralni sporazum o slobodnoj trgovini koji predviđa takvu mogućnost (npr. CEFTA 2006).

Uspostavljanje dijagonalne kumulacije i uključivanje EU u istu dovelo je do pojednostavljenja trgovine, te samim tim pospješuje i liberalizuje regionalnu trgovinu, što su proizvođači i izvoznici u Regionu osjetili kao jednu veliku prednost CEFTA-e u odnosu na ugovore o slobodnoj trgovini, koji su ranije bili na snazi. Na primjer, Bosna i Hercegovina je pristupila Pan-Euro-Mediterranean (PEM) konvenciji 2014. godine, kojom se prostor kumulacije širi na Tursku (industrijski proizvodi), zemlje EFTA-e (Island,

Lihtenštajn, Norveška i Švajcarska), dok za ostale članice PEM Konvencije mora potpisati UoST sa tim zemljama da bi koristila kumulaciju.

Dodatnim širenjem zone kumulacije posebno se olakšavaju procedure kod sticanja porijekla, jer se širenjem zone dijagonalne kumulacije, sve veći broj repromaterijala i sirovina smatra domaćim sirovinama u izračunavanju dovoljnog nivoa obrade ili prerade. Treba još napomenuti da su strane potpisnice CEFTA-e ovlastile Zajednički odbor da svojim odlukama može mijenjati Protokol u skladu sa potrebama. Do sada su izmjene izvršene 2009. godine i njima se izmjenila Lista potrebnih obrada ili prerada proizvoda iz Aneksa 2 Protokola. U ovom dijelu bitno je takođe naglasiti da su odredbe vezane za povrat carinskih dažbina za robu koja je izvezena kao preferencijalna, sadržane u članu 15. Protokola, te da je povrat tih dažbina zabranjen ukoliko se finalni proizvod izvozi u CEFTA Stranu. "No drawback" odredba, koja je postojala u okviru UoST-a prenešena je u CEFTA-u. Odlukom pomenutog Odbora iz 2014. godine, Puna kumulacija i povrat carina (**tzv. pravilo DRAW BACK**) će se primjenjivati samo u CEFTA Stranama od 01.07.2019. godine. Puna kumulacija znači da se sve operacije obavljene u zoni pune kumulacije (CEFTA Strane) uzimaju u obzir kod utvrđivanja porijekla izvoznog proizvoda. Nije nužno da materijal stekne porijeklo prije nego što se pošalje u drugu stranu učesnicu na daljnju obradu ili preradu. Omogućava fleksibilnost kada su specifična pravila za neki proizvod stroga.

Puna kumulacija i povrat carina je novina, koja nije do sada bila propisana u CEFTA Sporazumu, a koja je veoma značajna i kapitalna za privredne subjekte koji posluju unutar CEFTA-e. Ovime se privrednim subjektima omogućava velika ušteda kroz povrat carina na korištene repromaterijale bez porijekla s obzirom da su do sada trebali plaćati određeni iznos carine na repromaterijale bez porijekla.

3. CARINSKO VREDNOVANJE

Carinsko vrednovanje robe služi za utvrđivanje osnovice za plaćanje carinskih obaveza na robu koja se uvozi. Metoda **carinskog vrednovanja** je transakcijska vrijednost koja predstavlja stvarno plaćenu vrijednost tj. cjelokupan iznos koji kupac plaća prodavcu za robu prilikom prodaje za izvoz u zemlju članicu. Kada se carinska vrijednost uvezene robe ne može utvrditi putem transakcijske vrijednosti, utvrdit će se na bazi vrijednosti zasnovanoj na jediničnoj cijeni po kojoj se uvezena roba za identičnu ili sličnu uvezenu robu prodaje u zemlji članici u stanju u kojem je uvezena, u najvećoj ukupnoj količini u isto ili približno isto vrijeme kao i roba čija se vrijednost utvrđuje, licima koja nisu povezana sa prodavačima. Druga propisana metoda utvrđivanja carinske vrijednosti je obračunska vrijednost koja se sastoji od zbira cijene ili vrijednosti materijala i izrade ili druge obrade uključene u proizvodnju uvezene robe.

Carinska vrijednost uvezene robe je njena transakcijska vrijednost, a to je stvarno plaćena vrijednost ili cijena koju treba platiti za robu koja se prodaje na uvoznom tržištu. Ona je iskazana na računu ili fakturi koja prati

predmetnu robu. Cijeni koja je stvarno plaćena ili koju treba platiti (transakcijska vrijednost) za uvezenu robu dodaju se:

- troškovi, do iznosa koji snosi kupac, a nisu uključeni u stvarno plaćenu cijenu ili cijenu koju treba platiti za robu (provizije i naknade posredovanja, prevoza uvezene robe do luke ili mjesta ulaska u područje zemlje uvoza, utovara, istovara i troškove rukovanja, troškove osiguranja do ulaska u područje zemlje uvoza, sl.);
- srazmjerni dio vrijednosti roba i usluga koje je kupac isporučio (rezervni dijelovi i sl.)
- naknade za autorska prava i licence
- dio iznosa ostvaren daljom prodajom, ustupanjem ili upotrebom uvezene robe koji se direktno ili indirektno plaćaju prodavacu.

Cijena koja je stvarno plaćena ili koja će biti plaćena, uvećaće se samo na osnovu objektivnih i mjerljivih podataka. U postupku utvrđivanja carinske vrijednosti nisu dozvoljena druga uvećanja stvarno plaćene cijene ili cijene koju treba platiti, osim navedenih. Carinske formalnosti mogu predstavljati znatnu prepreku u međunarodnoj trgovini. U carinske formalnosti se ubrajaju:¹⁴

- obaveza za detaljnijim opisivanjem robe koja se izvozi ili uvozi nego što je to zahtjevano u carinskoj deklaraciji;
- uvođenje nekih novih polja u carinsku deklaraciju koja se ne koriste isključivo za potrebe carinjenja;
- dodatni obrazac fakture koji zadovoljava standarde carine i sa kojim se obavlja procedura carinjenja, koji se koristi u nekim državama.

Međutim, važno je dodati da pored navedenog, carinske formalnosti podrazumijevaju bilo koji zahtjev nametnut od carinske uprave zemlje u/iz koju se uvozi/izvozi, a koji istovremeno otežava slobodan protok robe bez opravdanog razloga.

Prema definiciji WTO-a **sanitarne i fitosanitarne mjere (SPS)** su: „svaka mjera koja se primjenjuje za: a.) zaštitu zdravlja životinja i biljaka na teritoriju zemlje koja se štiti od rizika ulaska prenosnih bolesti i epidemije; b.) zaštitu zdravlja ljudi i životinja na teritoriji zemlje koja se štiti od aditiva, kontaminiranih, toksičnih i drugih organizama i supstanci u hrani i piću; c.) zaštitu zdravlja ljudi na teritoriju zemlje koja se štiti od epidemije i bolesti koju nose životinje i biljke; d.) prevenciju ili ograničavanje druge štete nastale ovim uzročnicima.¹⁵ Iako se većina SPS mjera uvodi zakonskim procedurama u cilju zaštite domaće ekonomije, često su uzrok smanjenim izvoznim mogućnostima u tranzicijskim ekonomijama. Kao razlog tome, u

---

¹⁴ P. Bijelić, „Necarinske barijere u međunarodnoj trgovini“, Prometej, Beograd 2004., str.195; 2.i 3.preuzeto UNCTAD, Directory of import regimes, Part I: Monitoring import regimes, United Nations, New York, 1994., str. 26. i UNCTAD, Compendium of Trade Facilitaion Recommendations, New York and Geneva, 1994, str. 45.

¹⁵ Svjetska trgovinska organizacija; http://www.wto.org/english/tratop_e/sps_e/sps_e.htm (datum zadnjeg pristupa 23.01.2019.)

nekim dokumentima navodi se nedovoljno unaprijeđena institucionalna i legislativna infrastruktura.¹⁶

U nerazvijenim i zemljama u razvoju u spoljnotrgovinskom poslovanju se često sreću slučajevi u kojima se na fakturi koja prati robu navodi vrijednost veća od stvarne, tzv. "overinvoicing". Razlog toga jeste sprječavanje odliva kapitala iz zemlje i stroga devizna kontrola. Zbog toga su vlade tih zemalja donijele zakon koji obavezuje izvoznika na proces **inspekcije robe prije isporuke**. Inspekcija robe prije isporuke povećava troškove spoljnotrgovinskog poslovanja za izvoznika pa ga zbog toga čini manje konkurentnim.

ZAKLJUČAK

Liberalizacija tržišta regiona donijela je mnoge olakšice za trgovinu između zemalja potpisnica CEFTA sporazuma. To se prije svega odrazilo na ukidanje uvoznih i izvoznih carina, niže cijene te slobodan protok robe i kapitala. Istovremeno, sve države su izgubile mehanizme zaštite domaće proizvodnje. Mnoge zemlje su nespремne dočekale tržišnu utakmicu na principima slobodne trgovine.

Sprovođenje CEFTA sporazuma kao instrumenta liberalizacije tržišta je dovelo do pojave necarinskih barijera koje su se kao instrument zaštite u međunarodnoj trgovini zemalja ubrzano razvili nakon sve prisutnijeg trenda ukidanja carina. Upravo su nakon smanjenja ili potpunog ukidanja carina necarinske barijere među CEFTA članicama dobile na značaju kao najbolja alternativa tradicionalnom instrumentu zaštite.

U međusobnoj razmjeni CEFTA zemalja do 31.12.2018. godine, u Matrici prijavljenih barijera zvanično je od dana primjene navedene matrice registrovano 144 prijavljene barijere.

Istraživanje je pokazalo postojanje brojnih necarinskih barijera i kontinuirano pojavljivanje novih, pri čemu najveći broj tj 50% od ukupnog broja evidentiranih barijera se odnosi na barijere administrativnog karaktera, potom na barijere tradicionalnog tipa (29%) pa su na trećem mjestu tehničke barijere (21%). Kada se istorijski pogleda tj po datumu unosa tj vrsti barijera, evidentno je da su na početku prednjačile tradicionalne barijere, pa potom tehničke, dok u zadnjih 5-6 godina po prijavama prednjače barijere administrativnog karaktera.

Mnoge barijere se pojavljuju u između zemalja koje imaju slične izvozne proizvode (npr. Bosna i Hercegovina i Srbija u metaloprerađivačkoj industriji) jer se time želi smanjiti tržišna konkurencija i zaštita domaćih kompanija koje su nosioci privrednog razvoja.

Iz provedenog istraživanja i izvršenih elaboracija može se zaključiti da su razvijenije zemlje uspješnije u primjeni necarinskih barijera od nerazvijenijih zemalja, čime razvijene zemlje postaju još razvijenije, a nerazvijene se veoma sporo približavaju razvijenim zemljama.

---

¹⁶ OECD, „Agriculture Policies in Emerging and Transition Economies“, OECD 2001, Pariz

NON-TARIFF BARRIERS IN INTERNATIONAL TRADE**Nemanja Zupljanin MA**

Abstract: The main goal of this paper is to explore the collocation and role of non-tariff barriers in global international trade. The global international trade is the reality of modern business and it has significant impacts both on global as well as on regional and local economies. The general requirement of modern business is the free flow of goods, people and capital. The biggest promoters of the complete liberalization and free flow of people, goods and capital are the countries with highly developed economies.

At the same time, these countries highly skillfully use all available measures to prevent or hinder the entry of goods from other countries to their national market and other markets in which they operate. The conducted research should highlight the opportunities used by the developed countries in controlling the entry of goods into their markets through non-tariff barriers and how these barriers are being implemented between the CEFTA signatory countries.

Key words: *non-tariff barriers, international trade.*

LITERATURA

1. Adam Smith, „Bogatstvo naroda – Istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda“, MASMEDIA, Zagreb, 2005.
2. Ante Katunarić, „Vanjska trgovina-principi i praksa“, Izdavačko instruktivni biro, Zagreb, 1983.
3. Claire Chambolle and Eric Giraud-Heraud, „Certification of Origin as a Non-Tariff Barrier“, Review of International Economics 13(3), 461-471, Blackwell Publishing Ltd, 2005.
4. Friedrich List, „The National System of Political Economy“, Longmans, Green and Co., London 1909.
5. James Mathis, „The WTO Agreement on Technical Barriers to Trade“, Consumer Policy Review; Volume 16, Number 1, januar/februar 2006.
6. Joseph E. Stiglitz, „Globalization and its discontents“, Penguin Books, 2002.
7. M. Engman, „The Economic Impact of Trade Facilitation“, OECD Trade Policy Working Papers, No.21, OECD 2005, Pariz
8. Predrag Bijelić, „Međunarodna trgovina“, Centar za izdavačku djelatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu, 2008.
9. Predrag Bijelić „Necarinske barijere u međunarodnoj trgovini“, Prometej, Beograd 2004.
10. Vladimir Trlin, „Međunarodna ekonomija - determinante mehanizmi i politika“, IV izmijenjeno i dopunjeno izdanje; IDP Sarajevo, 1999.

Studije, članci i druge publikacije

1. International Trade Center, *Business Guide to the World Trading System*, Second Edition, Geneva, 1999.
2. OECD, CEFTA ISSUES PAPER 2: *National Treatment Restrictions and Review of Bilateral Investment Treaties*; Paris, 2010.
3. Treći okrugli sto na temu eliminacije necarinskih barijera i razvoja lanaca nabave u CEFTA 2006; *Concentration of Manufacturing Industries in CEFTA 2006: Industry Profiles*; Budimpešta, 2011.
4. World Bank, *Doing Business Report*, januar 2019.
5. World Trade Organisation, *GATS - General Agreement on Trade in Services*; Tekst sporazuma, preuzet sa www.wto.org
6. Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa Bosne i Hercegovine, *Komentar na odredbe Sporazuma o izmjeni i pristupanju Centralnoevropskom sporazumu o slobodnoj trgovini 2006*, Sarajevo, decembar, 2007.

7. CEFTA Sekretariat, *Matrica prijavljenih necarinskih barijera CEFTA Sekretarijatu*, Ministarstvo spoljne trgovine i ekonomskih odnosa Bosne i Hercegovine, Brisel, 31.12.2018.
8. OECD, *Multilateral Monitoring Framework on the elimination of NTB in CEFTA* 2006, OECD 2011, Paris
9. OECD Journal: General Papers (DOI: 10.1787/1995283x)
10. OECD, „*Agriculture Policies in Emerging and Transition Economies*“, OECD 2001, Paris.
11. Ministarstvo spoljne trgovine i ekonomskih odnosa Bosne i Hercegovine; Sporazum o izmjeni i pristupanju Centralnoevropskom sporazumu o slobodnoj trgovini 2006;
12. *The Elimination of Non-Tariff Barriers in CEFTA* 2006, CEFTA ISSUES PAPER 4, OECD, 2012,
13. CEFTA-DIHK i Privredna komora Srbije, *Vodič o CEFTA 2006 pravilima porijekla*, 2010, Beograd.
14. *CEFTA Myths and facts*, CEFTA Sekretarijat, 2016, Brisel
15. *CEFTA through numbers*, CEFTA Sekretarijat, 2016, Brisel

Internet stranice

1. Online Library of Liberty:
http://oll.libertyfund.org/?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=315&chapter=30294&layout=html&Itemid=27 (datum posljednjeg pristupa 09.01.2019.)
2. Institut za akreditiranje Bosne i Hercegovine: <http://www.bata.gov.ba/> (datum posljednjeg pristupa 06.04.2019.)
3. Svjetska trgovinska organizacija:
http://www.wto.org/english/tratop_e/sps_e/sps_e.htm (datum posljednjeg pristupa 23.01.2019.)
4. Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa Bosne i Hercegovine:
http://www.mvteo.gov.ba/sporazumi/trgovinski/regionalni/Archive.aspx?temp_late_id=50&pageIndex=1 (datum posljednjeg pristupa 23.02.2019.)
5. Svjetska trgovinska organizacija: GATS - General Agreement on Trade in Services:
6. http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/07-2-1-b_e.htm (datum posljednjeg pristupa 23.02.2019.)
7. CEFTA Sekretarijat:
8. <http://www.cefta.int/statistics> (datum posljednjeg pristupa 28.04.2019.)
9. CIA – The World Factbook:
10. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html> (datum posljednjeg pristupa 12.04.2019.)
11. CEFTA Trade Portal:
<http://www.ceftatradeportal.com/publicprocurementtransparency/1> (datum posljednjeg pristupa 28.04.2019.)
12. International Organisation for Standardization:
<http://www.iso.org/iso/home/standards.htm> (datum posljednjeg pristupa 23.02.2019.)
13. Helping U.S. companies export:
14. http://export.gov/logistics/eg_main_018120.asp (datum posljednjeg pristupa 23.03.2019.)
15. CEFTA Sekretariat-Transparency pack:
16. <http://transparency.cefta.int/mabd/charts/sector/#trans-pack-title> (datum posljednjeg pristupa 09.04.2019.)
17. Trading economics:
18. [/tradingeconomics.com/ease-of-doing-business](http://tradingeconomics.com/ease-of-doing-business) (datum posljednjeg pristupa 24.04.2019)